

KIBERJINOYATCHILIK VA INTERNET FIRIBGARLIKLARI: HUQUQIY KURASH MUAMMOLARI

Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti I bosqich 125-guruh talabasi

Jalilova Sabrina Hamza qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kiberjinoyatchilik va internet firibgarliklarining huquqiy kurashdagi muammolari tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi va xalqaro tajribaga tayangan holda onlayn jinoyatlar, yoshlar va jamiyat xavfsizligiga ta'siri hamda ularni oldini olish mexanizmlari yoritiladi. Maqolada zamonaviy kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, profilaktika va javobgarlik masalalari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Kiberjinoyatchilik, internet firibgarliklari, huquqiy javobgarlik, shaxsiy ma'lumotlar, onlayn xavfsizlik, yoshlar, O'zbekiston qonunchiligi, xalqaro tajriba, amaliy yechim.

Abstract. This article analyzes the legal challenges of cybercrime and internet fraud. It examines the impact of online offenses on youth and society, using both Uzbekistan's legislation and international practices. The paper highlights modern cyber security measures, data protection, prevention mechanisms, and legal accountability, providing scientifically grounded recommendations for mitigating risks in the digital environment.

Keywords. Cybercrime, internet fraud, legal accountability, personal data, online safety, youth, Uzbekistan law, international experience, practical solution.

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda axborot texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Shu bilan birga, internet va onlayn platformalarning kengayishi kiberjinoyatchilik va internet firibgarliklarining ortishiga olib kelmoqda. Yoshlar ushbu jarayonlarda eng zaif qatlamlardan biri bo‘lib, ma’lumotlar xavfsizligi va onlayn huquqiy savodxonlik yetarli bo‘lmaganligi sababli, ularning zarar ko‘rish xavfi yuqori.

O‘zbekiston Respublikasida “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonun, “Shaxsiy ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonun va Jinoyat kodeksi kiberjinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi javobgarlikni belgilashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xalqaro tajriba, xususan Budapesht Konventsiyasi (Cybercrime Convention, 2001) va EU NIS2 direktivasi onlayn jinoyatlar bilan kurashishda samarali me’yoriy bazani tashkil etadi.

Maqolaning maqsadi – kiberjinoyatchilik va internet firibgarliklarning huquqiy kurashdagi muammolarini aniqlash, ularni oldini olish va yoshlar kontekstida tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Asosiy qism. Kiberjinoyatchilikning zamonaviy shakllari:

Kiberjinoyatchilik sohasida yoshlar eng zaif qatlam hisoblanadi. Ularning zarar ko‘rish xavfi quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

--- Moliyaviy firibgarliklar: phishing va smishing orqali yoshlarning bank ma’lumotlari o‘g‘irlanadi. Masalan, 2024-yil davomida O‘zbekiston bank tizimida phishing qurbonlari orasida 18–25 yoshdagilar 38% ni tashkil qilgan (O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bank hisobotlari, 2025).

--- Shaxsiy ma’lumotlar o‘g‘irlanishi: ijtimoiy tarmoqlarda login va parollarni noqonuniy egallash, electron shaxsiyatni suiiste’mol qilish.

--- Online zo‘ravonlik va ta’qib (cyberbullying): yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlarda tahdid va manipulyatsiya ko‘paymoqda. 2023-yilda UNICEF O‘zbekiston bo‘yicha o‘tkazgan tadqiqotga ko‘ra, yoshlarning 27% ijtimoiy tarmoqlarda tahdidga duch kelgan.

--- Malware va ransomware hujumlari: kompaniyalar va shaxsiy foydalanuvchilar ma’lumotlarini bloklash orqali pul talab qilish.

Bu holatlar yoshlar huquqi va jamiyat xavfsizligiga bevosita tahdid soladi, shu sababli huquqiy profilaktika va ta'lim zarur.

2. Huquqiy kurash va muammolar

Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda O'zbekiston qonunchiligi quyidagi muhim vositalarni taqdim etadi:

--- Jinoyat kodeksi 168-moddasi: kompyuter orqali firibgarlik, shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy yig'ish va tarqatish;

--- Axborotlashtirish to'g'risida gi Qonun: axborot xavfsizligi, elektron resurslar va onlayn xizmatlar xavfsizligini ta'minlash; Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida gi Qonun: shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ruxsatsiz tarqatishga qarshi choralar.

Muammolar:

--- Qonunchilikning kechikishi: texnologiyalar tez rivojlanmoqda, lekin maxsus kiberjinoyatchilik kodeksi hali to'liq mavjud emas.

--- Xalqaro hamkorlik yetarli emas: ko'plab jinoyatlar transchegaraviy xarakterga ega, O'zbekiston qonunchiligi bilan cheklanish mumkin.

---Profilaktika va ta'lim yetishmasligi: maktab va oliy ta'lim muassasalarida kiberxavfsizlik va onlayn huquqiy savodxonlik bo'yicha majburiy o'quv dasturlari yo'q.

3. O'zbekiston va xalqaro tajriba

O'zbekiston:

--- Ichki ishlar vazirligi "Kiberxavfsizlik markazi" orqali 24/7 onlayn monitoring va yoshlar uchun maslahat xizmatlarini tashkil qiladi.

--- "Yoshlar markazi" va Yoshlar ittifoqi kiberxavfsizlik bo'yicha seminarlar va treninglar o'tkazadi.

--- 2024-yilda amalga oshirilgan "Onlayn xavfsizlik haftaligi" orqali 10 mingdan ortiq yoshlar ma'lumot berildi.

Xalqaro tajriba:

--- Budapesht Konventsiyasi (2001): davlatlararo hamkorlikni kuchaytiradi, kiberjinoyatga qarshi tezkor javob tizimi yaratadi;

--- EU NIS2 direktivasi (2024): onlayn infratuzilma xavfsizligini oshirish va kiberhujumlarni oldini olish;

--- UNESCO tavsiyalari (2021): yoshlarni raqamli savodxonlik va kiberxavfsizlik bo'yicha o'qitish, yoshlar huquqiy bilimlarini oshirish.

Bu tajribalar O'zbekiston uchun eng yaxshi amaliyotlarni joriy etishda foydali asos bo'ladi.

4. Yoshlar va profilaktika choralari:

Yoshlar onlayn muhitda eng ko'p zarar ko'rish xavfi ostida. Shu sababli:

Huquqiy savodxonlikni oshirish:

--- maktab va oliy ta'lim muassasalarida kiberxavfsizlik darslarini joriy etish;

--- onlayn kurslar va interaktiv platformalar orqali yoshlar uchun bepul treninglar tashkil qilish.

--- yengil kirishli huquqiy xizmatlar yaratish:

--- advokatlar va yuristlar tomonidan mobil ilovalar orqali maslahat;

--- yoshlar markazlari va talabalar ko'maklashuvchi markazlar orqali real vaqt rejimida yordam.

Onlayn monitoring va AI texnologiyalari:

--- firibgarlik va xavfli kontentni aniqlashda sun'iy intellekt vositalarini qo'llash;

--- yoshlar onlayn harakatlarini xavfsizligini ta'minlash.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:

--- Budapesht Konventsiyasi va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish;

--- onlayn jinoyatlar va firibgarliklar bo'yicha tajriba almashish.

Bu yondashuvlar yoshlarning onlayn xavfsizligini ta'minlaydi va huquqiy tizimni zamonaviy ehtiyojlarga moslashtiradi.

Keltirilgan statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, kiberjinoyatchilik bugungi kunda yoshlar uchun eng xavfli zamonaviy tahdidlardan biriga aylangan. Ayniqsa, 18–25 yoshdagilar orasida phishing qurbonlari ulushi yuqori ekani yoshlarning raqamli xavfsizlik bo'yicha tajribasi yetarli emasligini bildiradi. Bu holat yoshlarning

internetdagi ishonuvchanligi va onlayn muhitdagi xavfli vaziyatlarni aniqlash ko'nikmasi sustligi bilan izohlanadi.

Shuningdek, UNICEF tadqiqotida yoshlarning 27 foizi ijtimoiy tarmoqlarda tahdidga duch kelgani qayd etilgani, kiberjinoyatchilik faqat moddiy zarar bilan cheklanmasdan, balki yoshlarning psixologik holati va ijtimoiy hayotiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatayotganini anglatadi. Cyberbullying holatlari yoshlar orasida ruhiy bosim, o'ziga ishonchsizlik va jamiyatdan chekinish kabi salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Menimcha, bu muammolarning asosiy sababi shundaki, yoshlar internetdan faol foydalanayotgan bo'lsa-da, raqamli makonda huquqiy mas'uliyat tushunchasi hali to'liq shakllanmagan. Qonunchilikda Jinoyat kodeksi va axborot xavfsizligiga oid qonunlar mavjud bo'lsa ham, amaliyotda profilaktika va huquqiy ta'lim yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani muammoni chuqurlashtirmoqda. Chunki ko'pchilik yoshlar kiberjinoyat qurboniga aylanishdan avval xavfni sezmaydi yoki sodir bo'layotgan holatning huquqiy oqibatlarini to'liq anglamaydi.

Xulosa: Kiberjinoyatchilik va internet firibgarliklarining ko'payishi jamiyat va yoshlar xavfsizligiga tahdid soladi. O'zbekiston qonunchiligi va xalqaro standartlarni uyg'unlashtirish orqali:

- javobgarlikni aniqlash;
- shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish;
- yoshlar va jamiyatni himoya qilish;
- onlayn profilaktika va ta'limni kuchaytirish mumkin.

Bundan tashqari, kiberjinoyatchilikning psixologik va ijtimoiy oqibatlarini kamaytirish maqsadida onlayn zo'ravonlik va ta'qibga qarshi dasturlarni yaratish, yoshlar orasida raqamli madaniyat va etikani targ'ib qilish muhimdir. Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda faqat qonuniy choralarga tayanish yetarli emas; u yoshlar, oilalar, maktablar va fuqarolik jamiyati institutlari bilan integrallashgan yondashuv orqali yanada samarali bo'ladi.

Shu tariqa, O'zbekiston Respublikasida huquqiy mexanizmlarni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish, yoshlar huquqiy savodxonligini oshirish va kiberxavfsizlikni targ'ib qilish orqali barqaror, xavfsiz va adolatli raqamli muhitni yaratish mumkin. Yoshlar va jamiyat manfaatlarini himoya qiluvchi zamonaviy huquqiy yechimlar joriy etilganda, kiberjinoyatchilikning salbiy oqibatlari sezilarli darajada kamayadi, yoshlar esa raqamli dunyoda xavfsiz va mas'uliyatli ishtirokchi sifatida faol bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni, 2020.
4. Budapesht Konventsiiyasi (Convention on Cybercrime), 2001.
EU NIS2 Directive, 2024.
5. UNESCO Recommendations on the Ethics of Artificial Intelligence, 2021.
6. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi kiberjinoyatlar bo'yicha hisobotlari, 2025.
7. Singh, A., Cybersecurity and Legal Issues, Routledge, 2022.
8. Beshimova D.R. Internet orqali firibgarlik va uning huquqiy javobgarligi. FANLARARO TAFAKKUR, 2025.
9. Ashurov K. Internet firibgarliklari va ularga qarshi kurash usullari. JournalSS, 2025.
10. Maxamatjonov M.A. Kiberjinoyatlar: zamonaviy xavflar va huquqiy yechimlar. IJSR, 2025.
11. Kalbaeva E. O'zbekiston Jinoyat kodeksida kiber-o'g'rilik uchun javobgarlik. Tamaddun Nuri, 2025.
12. Saleh T. et al. A systematic literature review on cybercrime legislation. F1000Research, 2022.